

**SHAYKH AL-ISLAM YENİŞEHİRLİ ABDULLAH
EFENDİ THAT A SHAYKH AL-ISLAM OF TULIP
REVOLUTION AND HIS VERSE FATWA**

**Lâle Devri Şeyhülislâmı Yenişehirli Abdullah Efendi ve
Manzum Fetvası**

Muhittin ELİAÇIK¹

Abstract

Tulip period is the name which is named to the period when the peace began with 1718 Passarowitz agreement. In this era, entertainments is arranged in the palaces and mansions in the Golden Horn and the Bosphorus; both sides of creek of Kâğıthane with white pavilions are equipped as the Versailles palace. In this period, the relations developed with the West, innovations and reforms began, printing press and tulumbacı quarry are established, shipyard was treated major works have been translated into Turkish. During this period which is known as a pleasure and entertainment revolution, with the effect of palace, morals and customs are degenerated, luxury consumption increased, even women's edict for the prevention of excessive ornamentation was removed. In 1726 Iran-Ottoman war the imposition of new taxes, quick migration to Istanbul, unemployment, tradesman's problems, place to important tasks the relatives of Mekki and the grand vizier and such reasons increased the opposition to this period and finally with the Patrona Halil revolt this period finished and tulip gardens, pavilions and entertainment venues have been destroyed. This period also had an impact on ulama and Yenişehirli Abdullah Efendi whose Sheykhulislamate began and end in this period was the most remarkable among them. This person, whose head is one of which is desired on the revolt that finished this period, has been poet and he has marked the cultural activities of this period, he solved many problems by giving fatwas. His fatwa book named Behcetü'l-fetâvâ has been one of the most read book in Ottoman. He showed his poet personality on giving fatwas and has been prominent in giving the original style in verse fatwas. In that article, his fixed in verse fatwa is introduced.

Key words: *Tulip period, Sheykhulislam, Yenişehirli Abdullah Efendi, Verse Fatwa.*

Özet

Lâle Devri, Osmanlı'da 1718 Pasarofça Antlaşması ile başlayan barış dönemine sonradan verilmiş bir ad olup, bu devirde Haliç ve Boğaziçi'ndeki saray ve konaklarda eğlenceler düzenlenmiş, Kâğıthane deresinin iki yanı Paris'teki Versailles sarayı gibi beyaz köşklerle donatılmıştır. Batı ile ilişkilerin gelişip yenilik ve reformların başladığı bu dönemde matbaa ve tulumbacı ocağı kurulup tersane ıslah edilmiş, önemli eserler Türkçeye çevrilmiştir. Bir zevk ve sefa ve eğlence devri olarak bilinen bu dönemde sarayın etkisiyle ahlâk ve âdetlerde yozlaşma olup lüks tüketim artmış, kadınların aşırı süslenmelerinin önlenmesi için ferman bile çıkarılmıştır. 1726 Osmanlı-İran savaşında yeni vergilerin konulması, İstanbul'a hızlı göç, işsizlik, esnafın sorunları, mühim görevlere sadrazam ve şeyhülislâmın yakınlarının getirilmesi gibi sebepler bu döneme olan muhalefeti artırmış ve sonunda Patrona Halil isyanıyla bu devir kapanıp lâle bahçeleriyle köşk ve eğlence yerleri yıkılmıştır. Bu dönemin zevk ve sefası ulema cenahına da yansımış ve şeyhülislâmlığı bu dönemle başlayıp bu dönemle biten Yenişehirli Abdullah Efendi bunların en dikkat çekicisi olmuştur. Bu dönemi bitiren isyanda kellesi istenenlerden olan bu zat, şair ve renkli kişiliğiyle devrin kültürel faaliyetlerine damgasını vurmuş, verdiği fetvalarla birçok meseleyi çözmüş, Behcetü'l-fetâvâ adlı kitabı Osmanlı'da en çok okunan fetva kitaplarından olmuştur. O, şair kişiliğini fetva vermede de gösterip orijinal bir şekil olan manzum fetva vermede de öne çıkmıştır. Bu makalede onun tespit edilebilen manzum bir fetvası tanıtılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: *Lâle Devri, Şeyhülislâm, Yenişehirli Abdullah Efendi, Manzum Fetva.*

¹ Prof. Dr. Kırıkkale Üniversitesi, e-posta: meliacik63@kku.edu.tr

Giriş

Lâle Devri, 1715-1718 Osmanlı-Avusturya-Venedik savaşlarını bitiren, Osmanlı'nın önemli miktarda toprak kaybına uğradığı 1718 tarihli Pasarofça Antlaşması ile başlayıp on iki yıl süren barış dönemine sonradan verilen bir ad olup, bir zevk ü sefa ve eğlence devri olarak tanınmıştır. Haliç ve Boğaziçi'nde lâlelerin yetiştirildiği, yenilik ve reformların yapıldığı ve 1730 Patrona Halil isyanının sona erdirdiği bu dönemde Batı ile ilişkiler geliştirilmiş, çeşitli başkentlere gönderilen elçilerle Avrupa hakkında bilgiler toplanmış, matbaa ve tulumacı ocağı kurulmuş, tersane ıslah edilip üç ambarlı gemiler yapılmış, bir tercüme heyeti kurularak mühim eserler Türkçe'ye çevrilmiş, önemli tıp kitapları yazılmıştır. Bu devirde, Boğaziçi ve Haliç'te yapılan binalar Avrupa mimarisi tarzında yapılmış ve bunların en önemlisi Kâğıthane'deki Sâdâbâd Kasrı olmuş, burası kısa sürede beyaz köşklele dolup adeta Paris civarındaki Versailles'ı andırmıştır. İstanbul'un diğer sahillerinde de benzeri köşklelerin yapıldığı bu devirde, her tarafı sükûnet ve neşenin sembolü olan lâleler süslemiş, aşırı fiyatlanan lâle için narh bile konulmuş, çiçekçilik meslek hâline gelerek şükûfenâmeler yazılmış, çırağan şenlikleri yapıp at, yüzme ve güreş yarışları düzenlenmiş, kışın helva sohbetleri devreye girmiş, öte yandan lüks tüketim ve kadınların aşırı süslenmelerinin önlenmesi için ferman çıkarılmıştır. Bu dönemin zevk ü sefasını Nedim şiiirleriyle işlemiş, tarihini de Râşid, Âsım ve Arpaeminizâde Sâmî yazmıştır. Padişah, sadrazam ve diğer devlet ricalinin müsrifâne yaşamı, kritik görevlere iltimaslarla atamaların yapılması, 1726 tarihli İran yenilgisi üzerine yeni vergilerin konulması, İstanbul'a yönelen göçler, işsizlik ve esnafın zorlukları bu devre karşı olan muhalefeti giderek artırmış ve sonunda Patrona Halil isyanı meydana gelmiştir.² Bu isyanda padişah, tahtını yeğeni I. Mahmud'a bırakmak zorunda kalmış, lâle bahçeleri, köşkleler ve diğer eğlence yerleri yıkılmış, isyancılar tarafından bazı devlet adamlarının kelleleri istenmiş, bunlar arasında devrin şeyhülislâmı Yenişehirli Abdullah Efendi de bulunmuştur.

Yenişehirli Abdullah Efendi

Abdullah Efendi (ö.1743), Osmanlı'nın 77. şeyhülislâmı olup Lâle Devri boyunca görev yapmıştır. İlk tahsilini memleketi Yenişehir'de yapıp daha sonra İstanbul'a gelmiş ve medrese tahsilinden sonra müderrislik, kadılık, fetva emaneti, Halep, Bursa ve İstanbul kadılıkları, Anadolu ve Rumeli kazaskerliği gibi yüksek ilmiye rütbe ve görevlerini ifa etmiştir. Şeyhülislâm İsmâil Efendi'nin azli üzerine Damad İbrâhim Paşa'nın tavassutuyula 1718'de şeyhülislâm olmuştur. Oğulları Hasan Müftî, Abdülvâhid ve Fazlullah Efendiler, damadı şeyhülislâm Salih Efendi, torunu ise Abdullah Efendi'dir. Şeyhülislâmlığının son günlerinde padişah ve sadrazamı tenkit etmeye başlaması, isyandan telaşa kapılıp töhmetten kurtulmaya çalışmak olarak yorumlanmıştır. İsyancıların kendilerine teslim edilmesini istedikleri 37 kişi arasında kendisi de yer almış ancak o daha önce birlikte olduğu arkadaşlarını kötöleyip kendisini yaşlı ve sıkıntıya dayanamayacak birisi olarak göstererek kurtulmayı başarmıştır. Bu tavrı yüzünden de Sultan III. Ahmed tarafından derhal azledilip Bozcaada'ya sürülmüş, iki yıl sonra sürgündeyken hacca gitmiş, hac dönüşü uzun bir süre İstanbul dışındaki çiftliğinde ikamet ettirilmiş, daha sonra Kanlıca'daki yalına çekilip burada 1743'te vefat etmiştir.³ Abdullah Efendi, Lâle

² Abdülkadir Özcan, *Lâle devri*, DİA, C.27, s.81-83, İstanbul 2003.

³ Süleyman Faik, *Zeyl-i Devhatü'l-meşâyih*, Milli Kütp. Yazmalar Koleksiyonu, 06 Mil Yz A 3681/3, vrk. 85b-86a; M.Süreyya, *Sicill-i Osmani*, C.III, s.377, İstanbul 1893-1897; Mehmet İpşirli, *Yenişehirli Abdullah Efendi*, DİA, C. I, İstanbul 1988, s.100-101.

Zeyl-i Devhatü'l-meşâyih'te Abdullah Efendi hakkında verilen bilgiler şöyledir:

Şeyhülislâm Mevlânâ Abdullah Efendi: *Evâ'il-i hâlinde Yenişehirden İstanbula vâsıl ve şeyhülislâm-ı sâbık 'Alî Efendi dâ'iresine dâhil ve ba'de't-tahsil ve't-tekmil rütbe-i hâric ü dâhil diyerek nâ'i't-i her*

Devrinde padişah ve sadrazam ile çok iyi anlaşarak kesintisiz 12.5 yıl şeyhülislâmlık yapmış ve Osmanlı şeyhülislâmları arasında en uzun süre görev yapan şeyhülislâmlardan birisi olmuştur. Padişah ve sadrazamla iyi anlaşması, Lâle Devri'nin ihtişam ve zevk ü sefasına uyum sağlaması, yeniliklere açık olması, devrin icraatı lehine fetvalar vermesi bu makamda uzun süreli kalmasına zemin hazırlamıştır. Matbaanın kurulması ve dini olmayan eserlerin basılması hakkında verdiği fetva ile meşhur olmuştur. Fetvalarını içeren Behcetü'l-fetâvâ adlı kitap, Mehmed Fıkhî el-Aynî tarafından düzenlenmiş ve Osmanlı fetva kitaplarının en değerli derlemelerinden sayılmıştır.⁴ Abdullah Efendi'nin dikkat çekici bir tarafı da şair ve renkli kişiliğini fetva vermede de gösterip orijinal bir şekil olan manzum fetva geleneğini sürdürmüş olmasıdır. Osmanlı'da manzum fetva geleneği kendisine kadar epey bir yol almış olup, şair şeyhülislâmlarca çok miktarda manzum fetva yazılmıştır. Onun şu anda elimizde sadece bir adet manzum fetvası olup, bu fetvanın muhtelif mecmualarda onlarca kaydının bulunması önemine ve çok okunduğuna işaret etmektedir.

Manzum Fetva

Arapça 'yiğit, genç, kavi' anlamındaki fetâ kökünden gelen fetva kelimesi, bir olayın hükmünü açıklayıp güçlükleri çözen kuvvetli cevap anlamını ifade etmektedir.⁵ Manzum fetva ise, nazmen sorulan bir suale nazmen cevap verme olarak Osmanlı'da 16.yüzyıldan itibaren görülmeye başlanmış bir uygulama olup genellikle şairliği bulunan şeyhülislâm veya müftüler tarafından yazılmıştır. İlk örneklerini Osmanlı'nın zirvede bulunduğu 16.yüzyılda 30 yıl şeyhülislâmlık yapan Ebussuud Efendi'nin fetvaları arasında görmek mümkün olup, kendisi ile Kanuni arasında geçen bir karınca fetvası da çok kısa bir manzum fetvadır.⁶ Daha sonraki yüzyıllarda giderek artan bu uygulamaya ait elimizde tespit edilebilen 22 manzum fetva bulunmaktadır. Manzum fetva veren şeyhülislâm veya müftüler arasında Hoca Sadeddin Efendi'nin soyundan gelen Hocazâdeler'in önemli bir yeri olduğu burada belirtilmelidir.

mehâric ü medâhil olup ba'zı hidemât-ı müstahsenede istihdâm ve Burusadan ma'zûlen bin yüz yirmi altı târihinde ordu-yı dil-cûy-ı humâyûn kazâsıyla be-kâm ve yüz yirmi sekizde sadr-ı Anadolu ile şâdkâm ve ba'de'l'azl pâye-i sadr-ı Rûm ile magbût-ı enâm olup yüz otuz Cumâde'l-ülâsında Şeyhülislâm İsmâ'il Efendi 'azille terhib olundukda bunlar dest-yârî-i tevfik-i Bârî ile ol cây-ı müşkil-güşâyâya takrîb oldundı târihleri budur: "Makâmın buldı 'Abdullah Efendiye gelüp fetva", "Vaka'a fî-eyyâmihî mâvaka'a meni'stahbere minhü te'emmele hâzâ ve'ttale'a". Bin yüz kırk üç Rebî'ül-evvelinde vâki'-i cülûs-ı humâyûn fetretinde ki -fa'tebirü yâ ulî'l-ebâr- fikra-i kerimesi târih-i vâki' olmuşdur 'azl ve Geliboluya nakl olundu. Intfâ-i nâ'ire-i fitne vü fesâd 'akabinde 'azm-i hacc-ı beyt-i Rabbu'l-'ibâd ve ziyâret-i ravza-i mutahhara-i cenâb-ı şefâ'at-mu'tâd 'aleyhi salavâtu'llahi'l-Meliki'l-cevâd eyleyüp hâmis-i hamseyi itmâm eyledikde yine cây-ı evvel karârlarına mahall olup yüz elli beş târihinde Kanlıcada vâki' sâhil-serâlarında karâr ile karîr oldu. Elli altıda murg-ı rûhın teslîm-i sayyâd-ı zarûriyyü'l-inkuyâd idüp 'azim-i cinân-ı semân ve yine anda İskender Paşa câmi'i haziresinde mihmân-ı vâdi-i h^mûşân oldu. Zamânları on üç seneden iki ay akdar noksân olup hâtîme-i devlet-i sultân Ahmed Han oldu. Erbâb-ı tefakkuh ve ashâb-ı teşebbühden nâdire-i zamân-ı veliyyü'n-ni'am-ı 'âlemiyân idi. Behcetü'l-fetâvâ nâm eser-i mu'teberleri mütedâvel-i eyâdi-zevî'l-'irfândır. Mehara'llahu'l-Gaffârü zünûbehu ve emle'e min-bihâri'l-gufrâni zenûbehu. Hâlâ iki mahdumları mevcûd olup biri Yenişehrden ma'zûl ve biri zümre-i müderrisine mesuldür. (a.g.y. vrk. 85b-86a)

⁴ İpşirli, a.g.m. 100-101.

⁵ Ebu'l-Ula Mardin, *Fetva*, İA, C.IV, İstanbul 1977, s.582; Fahrettin Atar, *Fetva*, DİA, C.XII, İstanbul 1995, s.486.

⁶ Kanuni Sultan Süleyman bir gün sarayın has bahçesinde gezerken taze ayva ağacını karıncaların sardığını görünce buna kızarak karıncaların katli için fetva almak istemiş ve bunu Şeyhülislam Ebussuud Efendi'ye: **Dırahta ger ziyân itse karınca - Günâhı var mıdır anı kırınca**; şeklinde nazmen sormuştur. O da nazmen: **Yarın Hakkun huzûrına varınca - Süleymandan hakın alır karınca** diye cevap vermiştir.

Osmanlı fetva kitaplarında konular genellikle klasik fıkıh kitaplarındaki baplara göre düzenlenmiştir. Osmanlı'da bir husus hakkında fetva alınmak istenildiğinde, fetva emini dairesine başvurulur, fetva emini kâatibi de suali *mes'ele* adı altında şer'î usule göre özel tabirlerle kaleme alırdı. Meseleler, dokuz parmak uzunluğunda, dört parmak eninde bir kâğıt üzerine küçük harflerle talik kırmısı hatla yazılırdı. Fetvalar, fermanlar gibi dikdörtgen ve genellikle kalın kağıtlara yazılmış, özel kişilerce istenen fetvalarda genişlik genellikle 9-10.5 cm, uzunluk 19-22.5 cm olmuş, daha geniş (12-16 cm.), daha kısa (15-17 cm.) veya daha uzun (25-31 cm.) olabilmıştır.⁷ Fetvalarda erkekler için Zeyd, Amr, Bekir, Halid; kadınlar için Hind, Zeyneb, Hatice, Ümmü Gülsüm, Rabia gibi hayalî isimler kullanılmış, fetvaların altlarına şeyhülislâmların bizzat imza atmaları gerekmiştir.⁸

Osmanlı'da manzum fetvalar soru ve cevaba dayalı manzumeler olduklarından edebî değerleri çok iddialı olmamış, ancak vezin ve kafiyeli sıradan manzumeler olarak da görülmemişlerdir. Hatta bu fetvalar arasında muamma beyti gibi iddialı manzumeler de bulunmuştur. Manzum fetvalar genellikle şeyhülislâmı övüp iltifat eden ifadelerle başlamış, mübalağa, telmih, ta'riz, tevriye, istihdam gibi edebî sanatları ihtiva etmiş ve genellikle cedid ve remel bahirlerinden kısa kalıplarla yazılmışlardır.

Yenişehirli Abdullah Efendi'nin Manzum Fetvası

Lâle Devri şeyhülislâmı olarak bilinen Abdullah Efendi aynı zamanda şair olup bu kimliğini fetvalarında da göstermiştir. Kaynaklarda onun şair kimliği ile manzum fetvaları üzerinde pek durulmamıştır. Osmanlı şeyhülislâm veya müftülerine ait tespit edilebilen 22 manzum fetva içinde Abdullah Efendi'nin sadece bir manzum fetvası bulunmakla beraber 22 beyit olan bu fetva, Bostanzâde Mehmed Efendi'nin manzum fetvası ile birlikte en uzun fetva durumundadır. Öte yandan, Abdullah Efendi'nin fetvalarına bakıldığında klasik fetva metni hacmini çok aşan, adeta bir layiha gibi olan pek çok fetva metni görülmektedir. Ayrıca onun fetvalarının arasında, yaşadığı devir ve ortamın şartlarına uygun verilmiş, siyasi bir mahiyet taşıyan birçok fetva olup, Behcetü'l-fetâvâ adlı kitabın siyer bâbından böyle bir fetva aşağıda verilmiştir.⁹

⁷ Uriel Heyd, *Osmanlı'da Fetva Müessesesinin Bazı Tezahürleri*, çev. Fethi Gedikli, *Hukuk Araştırmaları Dergisi*, 9/1-3, 1995, s.291; Colin Imber, *Ebussuud: The Islamic Legal Interpretation*, California 1997. s.56.

⁸ İ.H.Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin İltiham Teşkilatı*, TTK, 2. bsk., Ankara 1965, s. 200-201.

⁹ *Bundan akdem vilâyet-i İrandan belde-i İsfahân ve havâlisinden olan bilâda itâle-i dest-i tasallut eden Mir Eşref nâm şahsın saltanat ve imâmet iddi'âsı meşrû' olmayup imâmu'l-akdem sultânı'l-müslimîn pâdişâhımız hazretlerine itâ'at ve da'vâ-yı saltanatdan fâriğ olup olmadığı takdirce bâgî ve kutâli meşrû'dur deyü nass-ı Kur'ânî ve hadîs-i nebevî mantûkı üzere fukahâ-i Hanefiyye ve ehl-i kelâm-ı Sünniyyenin makâlât-ı hakkiyyelerini muhtevi tasîr olunan fetva-yı şeîfe ve 'ulemâ-i şerî'atin imzâ ve hatmlerini müstemil şahs-ı mezbûrun etrâfında olup ziyî-i 'ulemâda olan kimesnelere hitâben tahrîr ü irsâl olunan 'arabî mektûb mezbûrlara vâsıl oldukda mantûkıyla 'âmîl olmayup el-eimmetü min-Kureyşin hadîs-i şerîfine teşebbüs idüp bu hadisin hükmi el-yevm câridir Kureyşiyem imâmetim hak üzeredir diyüp ve Ebûbekri's-Siddik radiyallahu ta'âlâ 'anh hazretlerinden cumhur fukahâ ve ehl-i kelâmın 'asr-ı vâhidde 'adem-i cevâz-ı ta'addüd-i imâma istidlâl ettikleri lâ-yasluhu's-seyyân ft-gımdî vâhid hadîs-i şerîfinin ma'nâsını tagyîr ve cemî'i 'ulemânın ittîfâk ettikleri ma'nâyı terk idüp ta'addüd-i imâmun cevâzına cumhûr-ı 'ulemâ zâhib olmuşlardır deyü mezbûrların cevâb sadedinde tahrîr ü irsâl ettikleri makâlât mu'temed ve makbulün 'aleyhâ mıdır?*

El-cevâb: El-eimmetü min-Kureyşin hadîs-i şerîfi sâhib-i şerî'at s.a.v.den sahîhen mervîdir lâkin hükmi hilafet-i kâmile zamânına ki ba'd-ı Resûlullah s.a.v. otuz seneye maksûr olduğu ekser-i kütûbde mastûrdur ve hadîs-i Siddikiye bu ana dak cemî'i 'ulemânın verdiği ma'nâyı terk idüp kendiler verdiği ma'nâ galat-ı fâhişdir cumhûr-ı fukahâ-i kirâm ve küberâ-i ehl-i kelâm 'asr-ı vâhidde ta'addüd-i imâmun 'adem-i cevâzını 'alâ-vechi't-tahkîk beyân ettikleri mevzi'de hadîs-i mezkûr ile istidlâl eylediler ta'addüd-i imâmun cevâzında olan kavîl şâzdir mu'temedün 'aleyh değıldir deyü kütûb-i mu'teberâtda musarrahdır ta'addüd-i imâmun cevâzı kavîl-i cumhûr-ı 'ulemâdır deyü iddiâları ve tervic için tahrîr ettikleri nukûlün ma'nalarını 'adem-i fehmlerinden nâşî cevâb sadedinde makâlât sahika ve

Abdullah Efendi, şairliği bulunan diğer şeyhülislâmlarda da olduğu gibi, kendisine nazmen sorulan sorulara nazmen cevap vermiştir. Onun elimizde bu şekilde verilmiş bir manzum fetvası olup beyit sayısınca diğer manzum fetvalardan epey uzundur. Onun fetva kitabında yer almayan başka manzum fetvalarının bulunup bulunmadığı bilinemese de, böyle bir ihtimali uzak görüyoruz. Çünkü otuz civarında nüshası bulunan Behcetü'l-fetâvâ adlı kitaptaki fetvalar, kaynak kitaplardan Arapça metinleri ile birlikte titizlikle düzenlenmiş, manzum fetvası ise özel bir çerçeve içine alınmıştır. Başka bir manzum fetvası olsaydı o da özel bir çerçeveye alınırdı. Onun elimizde bulunan manzum fetvası Behcetü'l-fetâvâ'da "kitab-ı sirkat/kuttâ-ı tarik" babında yer almakta olup şöyledir:¹⁰

fe'ilâtün mefâ'ilün fe'ilün
 Ey şeref-bahş-ı mesned-i iftâ
 Kâ'id-i rekb-i cümle-i fuzalâ
 İlm ü fazl içre bahr-ı râ'iksin
 Gülşen-i fıkha nehr-i fâ'iksin
 Bir su'âlim var ey kerimü's-şân
 N'ola itsen cevâbile ihsân
 Zeyd bir karyeye varup bağyen
 Bassa ol karye evlerin 'amden
 Katl idüp bi-güneh bir insânı
 Dahi gasb itse niçe hayvânı
 İki hâmil hirâs u havfından
 İtse ilkâ o demde cevfinden
 Hulki beyyin iki cenîn-i zeker
 Biri hayy biri meyyit-i bi-fer
 Lîk Zeyd olmasa yek ü tenhâ
 Olsa yanında bir niçe süfehâ
 Mâl ashâbı hem veliyy-i katil
 İtseler bu şehâdeti tahmil
 İki kimseye karyeden farzâ
 Tutulur mı şehâdeti şer'â
 Nicedür bunda hükm-i şer'-i kavim
 Ey cemilü's-şiyem hıdiv-i kerim

el-Cevâb

Eyle ey sâ'il-i zeki-i nebîh
 Gûş-ı isgâyı kavlüme tevcîh¹¹
 Zeyd ü tâbi'leri olan süfehâ
 Merhamet-düşmenân-ı ehl-i şekâ¹²
 Sâhib-i imtinâ'-ı kahr u şükûh
 İse beyne'l-enâm eger o gürûh
 Aldıarsa basup mücâhereten

mugalatağır bâ-husûs şahs-ı mezbûrun Kureyşî olduğu dahi sâbit değildir da'vâ-yı ve 'alâmet-i hadrâ ile sâbit olmaz şahs-ı mezbûr da'vâ-yı mezkûresinde musırr olup itâ'at ve inkıyâd etmezse kendi ve etbâ'ları bâğilerdir kıtâlleri 'amme-i müslimîne vacibdir. (Milli Kütüp. 01 Hk 250, 63b)

¹⁰ *Behcetü'l-fetâvâ*, Bayerische Staatsbibliothek (BSB) Cod. Turc 54, yk. 48a; Milli Kütüp. 03 Gedik 18051 32b/ Râşid Efendi 389, 37b/ 06 Mil Yz B 893, 59b/ 06 Mil Yz B 592, 67b/ 06 Mil Yz B 827, 56b.

¹¹ BSB cod turc 266, 03 Gedik 18051: "Gûş-ı isgâyı koyma tevcîh"

¹² 06 Mil Yz B 893: Merhametsiz düşmenân-ı ehl-i şekâ. 06 Mil Yz B 827: Cümle düşmenân u ehl-i şekâ

Halkun emvâlini mükâbereten
 Bâb-ı kuttâ'da Kitâb-ı Menah
 Bu su'âle yazar cevâb-ı esah
 Hükm-i kat'-ı tarîk-i bi-pervâ
 Haklarında kuzât ider icrâ
 Mâlmı sâhibi bulursa eger
 Aynını yedlerinden ahz eyler
 Tâlif ü mütlife zamân olmaz
 Bunlara afv ile emân olmaz
 Vâcibü'l-katldür bular haddâ
 'Afv olunmaz anun içün ciddâ
 Şâhid olmaz ahâli-i karye
 Husamâdur bular bilâ-mirye
 Bu durur muktezâ-yı şer'-i hatîr
 Nüşa-i hâturunda kıl tahrîr
 Yenişehirli Abdullah Efendi

Ey fetva makamını şerefleştiren ve fâzillar takımının komutanı olan! İlim ve fazilette saf bir deniz, fıkıh gül bahçesine de üstün bir nehirsin. Ey cömert kişi, bir sualım var, ne olur cevap verip bir iyilik ediver.

Zeyd bir köyü basıp suçsuz bir insanı öldürüp hayvanları da gasp etse ve iki hâmile kadın da korkudan iki erkek çocuk düşürse; lâkin, Zeyd tek olmayıp yanında birçok da serseri bulursa, mal sahipleri ve ölenin velisi de şehadeti köyden iki kimseye yükleseler bu şehâdet şer'an makbul olur mu?

El-cevâb: Ey sual eden zeki ve uyanık kişi, dinleyiş kulağını sözüme çevir. Zeyd ve yanındakiler halkın mallarını basıp zorla aldılarsa, Kitâb-ı Menah'ta kuttâ' bâbında bu suale şöyle cevap verilir: Pervasız haydutlar hakkında kadular hükmü verir ki; eğer sahibi malını bulursa aynısını ellerinden alır; katillere kefil olunmaz, affedilmez, katledilmeleri vaciptir. Şüphesiz, köy ahalisi düşman olduklarından şahit olamazlar.

Yenişehirli Abdullah Efendi

Bu manzum fetvada edebi yönden bazı sanatlar ve ifade teknikleri göze çarpmaktadır. İlk olarak, manzum fetvaların bir özelliği olan övgü ile suale başlanması usulü bu fetvada da mevcuttur. “şeref-bahş-ı mesned-i iftâ, kâ'id-i rekb-i cümle-i fuzalâ, ilm ü fazl içre bahr-ı râ'ik, gülşen-i fikha nehr-i fâ'ik” tamlamaları bir şeyhülislâmı övmek için özenle seçilmiş kelimelerden oluşmaktadır. Ayrıca bu fetvanın soru bölümünün son mısraı da “*Ey cemilü's-şiyem hudû-i kerîm*” şeklinde yine bir övgü ile bitmektedir. Fetva veren şeyhülislâmın yapacağı iş, dua etmeyi gerektirecek kadar büyük olduğundan bu ifadeler kullanılmıştır. Osmanlı'da şeyhülislâmlar halka bu yolla iyilik yapmakta ve bu yüzden de müftî'l-enâm sıfatıyla anılmaktadırlar. Bunu: “*Bir su'âlim var ey kerîmü's-şân - N'ola itsen cevâbile ihsân, Ey cemilü's-şiyem hudû-i kerîm*” ifadelerinden de anlamak mümkündür. Bu fetvanın soru ve cevap bölümünde mısra sonlarındaki “*bağyen-'amden, havfından-cevfinden, zeker-bi-fer, katil-tahmil, farzâ-şer'â, mücâhereten- mükâbereten, Kitâb-ı Menâh-cevâb-ı esahh, haddâ-ciddâ, karye-mirye, hatîr-tahrîr*” kafiyeleriyle ahenk kurulmuştur.

Cevap bölümünde Abdullah Efendi, “*ey sâ'il-i zekî-i nebîh, gûş-ı isgâ-yı kavlüme eyle tevcîh*” diyerek meseleyi soranın dikkatlice dinlemesini istemiştir. Çünkü manzum fetvalar, mensur olanlar gibi düz ve kolay cümlelerle değil, şiir diliyle ve devrik cümlelerle kurulduklarından yanlış anlam verilebilecek bir yapı içerisinde de olabilirler. Bu fetva, *Behcetü'l-fetâvâ*'da sirkat bölümünün yol kesme bâbında kayıtlı olup, bir yönden fıkıh baplarının “şehâdât” bahsine de girmektedir. Fetvada, köy ahalisinden bu katillere hiç kimsenin şahitlik yapamayacağı bildirilmiş ve bu hüküm fıkıh kitaplarından Kitâb-ı Menâh'a dayandırılmıştır. Katiller için asla af ve kefaletin söz konusu olamayacağı,

bunların katlinin vacip olduğu söylenmiştir. Cevabın sonunda: “*şer’-i hatîrin gereği budur, zihin nüshana bunu yaz*” denilerek “hatir-hâtır” iştikâkı yapılmıştır.

Sonuç

Osmanlı’da devletin şiir geleneğine uyularak fetvalar da manzum biçimde verilmiştir. Çok yaygın bir gelenek olmasa da bu şekilde verilen fetvalar, müftü veya şeyhülislâma manzum biçimde mesele sorulmasından dolayı verilmiştir. En yoğun olarak 16-17. yüzyıllarda görülen bu fetvalar genellikle bir silsile takip ederek hoca-öğrenci, baba-oğul-torun gibi bir geleneği de beraberinde getirmiştir. Mesela Kanuni ile Ebussuud Efendi’nin birbirine manzum biçimde mesele-cevap yazmaları bir başlangıç olarak görülebilir. Daha sonra bu uygulama Hoca Sadeddin Efendi’ye dayanan Hocazâdlerde yoğun olarak tezahür etmiş ve elimizde bulunan 22 manzum fetvanın 12’si bu aileye mensup fertlerce verilmiştir. Lâle Devri’ne gelindiğinde ise epeyce bir yol almış olan bu gelenek bu devirde de temsilcisini bulmuş ve devrin zevk ü sefa ve eğlencesine uygun bir kimlik içinde olan Şeyhülislâm Yenişehirli Abdullah Efendi bu geleneği yaşatan kişi olmuştur. Abdullah Efendi, renkli, şair kişiliği ve derin fıkhi bilgisiyle devrin birçok müşkil meselesi için uzun ve ayrıntılı fetvalar vermiş, bunlar arasında âdeta bir sūs gibi duran 22 beyitlik manzum fetvası parlamıştır. Bu fetva, fetva mecmualarında bir numune olarak bulunmuş ve özel çerçeve içine alınmıştır. Hırsızlık ve yol kesme konusundaki bu fetvada haydutlar için asla şahitlik yapılamayacağı ve bunların katlinin vacip olduğu tekit edilmiştir.

KAYNAKÇA

- Atar, Fahrettin, (1995), “*Fetva*”, Diyanet İslâm Ansiklopedisi, İstanbul.
- Heyd, Uriel, (1995), Osmanlı’da Fetva Müessesesinin Bazı Tezahürleri, (Çev. Fethi Gedikli), *Hukuk Araştırmaları Dergisi*.
- Imber, Colin, (1997), *Ebussuud: The Islamic Legal Interpretation*, California.
- Mardin, Ebu’l-Ula, (1977), “*Fetva*”, İA: İstanbul.
- Mehmed SÜREYYA, (1980) *Sicill-i Osmânî*, 4C., İstanbul.
- Müstakimzade, Süleyman Sadeddin, (1978), Devhatü’l-Meşâyih, yazmalar gov.tr. 06 Mil Yz A 3681/2.
- Uzunçarşılı, İ.H., (1965), *Osmanlı Devletinin İlmiye Teşkilatı*, Ankara: TTK, 2.bsk.

Yazma Eserler

Behcetü’l-fetâvâ

Milli Kütüp. 03 Gedik 18051 32b

Râşid Efendi 389, 37b

06 Mil Yz B 893, 59b

06 Mil Yz B 592, 67b

06 Mil Yz B 827, 56b.

Bayerische Staatsbibliothek, Cod. Turc 266, vr. 8-45